

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II გაზდაცვალებიდან 100 წლისთავი

ხათუნა ქოქრაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის სამეცნიერო მოღვაწეობის ძირითადი ასპექტები (ექვნება გარდაცვალების 100 წლისთავს)

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე სასულიერო წოდებამ უდიდესი როლი შეასრულა საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის, ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების, კულტურისა და ჰუმანიტარული მეცნიერების განვითარების საქმეში. ამ მხრივ გამორჩეულია კირიონ (ერისკაცობაში გიორგი) საძაგლიშვილის (1855-1918) დამსახურება და ღვაწლი. საზოგადოება მას იცნობს, როგორც თვალსაჩინო საზოგადო და საეკლესიო მოღვაწეს, მოაზროვნეს, მეცნიერს, ავტოკეფალური მოძრაობის ერთ-ერთ ლიდერს, რომელიც 1917 წლის 17 სექტემბერს სრულიად საქართველოს საეკლესიო კრებამ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩია. მისი კურთხევა შედგა მცხეთობა დღეს სვეტიცხოველში, 1917 წლის 1 ოქტომბერს, კირიონ II-ის სახელწოდებით [17, 56-61; 25, 33-34].

კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II ჩვეული ენერგიით შეუდგა საქართველოს ეკლესიის განახლებას, მაგრამ, სამწუხაროდ, მალევე იქცა ინტრიგების სამიზნედ. 1918 წლის 26 ივნისს ის მარტყოფის მონასტერში მოკლული იპოვეს. არსებობს ამ საზარელი მკვლელობის სხვადასხვა ვერსია, თუმცა გამოძიება სიმართლის დადგენამდე ვერ მივიდა [21]. მკვლელობა დღემდე საიდუმლოებით არის მოცული. საქართველოს ეკლესიის წმინდა სინოდმა 2002 წლის 17 ოქტომბერს მონამეობრივად აღსრულებული სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II წმინდანად შერაცხა.

შთამომავლობას დარჩა მისი უზომოდ ავტორიტეტული სახელი და საინტერესო შემოქმედება. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის გარდაცვალებიდან 100 წლის შემდეგ მისი უალრესად საინტერესო მემკვიდრეობის შესწავლასა და წარმოჩენას ისევ დიდი შემეცნებითი და პრაქტიკული ღირებულება აქვს. საქართველოში ახლაც დგას რიგი პრობლემებისა, რომლებიც თავის დროზე კირიონ საძაგლიშვილის განსაკუთრებული ზრუნვის საგანი იყო. მღვდელმთავრის მოღვაწეობა, ცხოვრებისეული გამოცდილება, მისი თეორიული ნააზრევნი ის საგულისხმო ფენომენია, რომლის გაცნობა და გათვალისწინება აქტუალობას ინარჩუნებს.

კირიონ საძაგლიშვილის ეროვნულ-საზოგადოებრივი, სამეცნიერო თუ ფილოსოფიური შეხედულებები მის ნაშრომებსა და ჩანაწერებში იკითხება. მათი ნაწილი გამოუქვეყნებელია და არქივებშია დაცული. ცნობილია კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილის შემდეგი ფსევდონიმები, რომლითაც ის სხვადასხვა დროს სხვადასხვა გამოცემებში ბეჭდავდა წერილებსა და გამოკვლევებს: „გიორგი ლიახველი“, „ნიქოზელი“, „საძაგელოვ-ივერიელი“, „პირდაპირაძე“, „E. K.“, „Корнели“, „Временный петроградец“ და სხვა [17, 58-59; 25, 19]. კირიონ საძაგლიშვილი ავტორია არაერთი მნიშვნელოვანი ნაშრომის: К вопросу о грузинской церковной историографии; Краткий очерк грузинской церковной истории; Св. равноапостольная Нина; Царь Мириан Хосроиани; Последний эпизод из вековой борьбы православной Грузии с мусульманами шиитами, 1895; Заслуги грузинского монашества и монастырей для отечественной церкви и общества, Тифлис, 1899; Двенадцативековая религиозная борьба православной Грузии с исламом, Тифлис, 1900; Назревший вопрос, Тиф., 1900; История Грузинской церкви и Экзархата за XIX столетия, Тифлис, 1901; Церковно-политическое сношение Грузии с единоверной Россией; Харистикарная система и ея влияние на церковно-поземельные отношения в древней Грузии; Грузинский церковный вопрос; Что вынуждает грузин дабиватся возстановления своей церкви?; Какой Иверии дарована автокефалия в XI веке; Национальный принцип в церкви; Культурная роль Иверии в истории Руси, Тифлис, 1910 და სხვა.

კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას სხვადასხვა დროს არაერთი მკვლევრისა და მეცნიერის გამოკვლევა დაეთმო. ამ მხრივ, აღსანიშნავია, მ. ჯანაშვილის, ელ. აბრამიშვილის, ვ. გურგენიძის, ს. ვარდოსანიძის, ე. ბუბულაშვილის, ვ.

კიკნაძის, ჯ. გამახარიას, რ. ბარამიძის, ხ. ქოქრაშვილის და სხვათა ნაშრომები და პუბლიკაციები. მათში გაანალიზებულია კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის სხვადასხვა მხარეები. ამჯერად, ჩვენ შევეცდებით, გადმოვცეთ კათოლიკოს-პატრიარქის სამეცნიერო მოღვაწეობის, მისი ნააზრევისა და მსოფლმხედველობის ძირითადი პრობლემები, ვუჩვენოთ მისი კონცეფციების უმთავრესი ასპექტები.

ადამიანის პიროვნულ პორტრეტს და მოღვაწეობას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მისი იდეები და მსოფლმხედველობა, რომელიც ყალიბდება შესაბამის ისტორიულ პერიოდში, მის გარემომცველ წრეში. პიროვნების მოღვაწეობა ამ იდეების განხორციელება და გამოხატულებაა.

კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილი საზოგადოებრივ ასპარეზზე XIX ს-ის 80-90-იანი წლებიდან გამოდის. ეს იყო პერიოდი, როდესაც მოღვაწეობას იწყებს სასულიერო პირთა ახალი თაობა (ლეონიდე ოქროპირიძე, პეტრე კონჭოშვილი, ამბროსი ხელაია, კირიონ საძაგლიშვილი და სხვები). სწორედ ამ თაობის წარმომადგენლებმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში სათავე დაუდეს მიმართულებას, რომელიც მიზნად ისახავდა: აღედგინა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურობა, გამოერკვია საქართველოს ეკლესიის ეროვნული, კულტურული, თუ საგანმანათლებლო მისია, აქტიურად ჩაება ეკლესია ერის სამსახურში.

ცოლ-შვილის გარდაცვალების შემდგომ, 1896 წელს გიორგი საძაგლიშვილი ბერ-მონაზვნად აღიკვეცა, კირიონის სახელით. მალევე განაწესეს ქვათახევის მონასტრის წინამძღვრად, შემდეგ საქართველოს მონასტრების გამგებლად და კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების სკოლების ზედამხედველად. 1898 წლის მაისში მიენიჭა არქიმანდრიტის ხარისხი. ამავე წლის აგვისტოში კი ეპისკოპოსად აკურთხეს და დაინიშნა ალავერდის მღვდელმთავრად. 1900-1902 წლებში ის გორის საეპისკოპოსოს მეთაურია. სასულიერო მოღვაწეობის დასაწყისშივე კირიონ ეპისკოპოსმა მრავალ სასიკეთო საქმეს ჩაუყარა საფუძველი: დააარსა სამრევლო საეკლესიო სკოლები, ააშენა რამდენიმე ეკლესია, სამრევლო სახლი, გახსნა წიგნთსაცავები და სამკითხველოები, მისი უშუალო მონაწილეობით შეკეთდა ალავერდის ტაძარი, შუამთის და ქვათახევის მონასტრები, ნაწილობრივ სვეტიცხოველი და სხვა. 1899-1902 წლებში კირიონ ეპისკოპოსი იყო საეკლესიო მუზეუმის კომიტეტის თავმჯდომარე

და უშუალოდ ხელმძღვანელობდა ქართულ სიძველეთა გამოვლენის, დაცვისა და გამოქვეყნების საქმეს. იგი იბრძოდა პეტერბურგის სასულიერო აკადემიაში საქართველოს ეკლესიის ისტორიის კათედრის გახსნისთვის [13; 14; 20].

კირიონ საძაგლიშვილის მსოფლმხედველობის ამოსავალი, როგორც სასულიერო პირისა, ქრისტიანული-მართლმადიდებელი სარწმუნოებაა. მისი მსოფლმხედველობა თუ ფილოსოფიური შეხედულებები XIX ს-ის II ნახევრის ქართული საზოგადოებრივი და რელიგიურ-ფილოსოფიური აზროვნების ტრადიციების ლოგიკურ განვითარებას ასახავს; ხოლო რელიგიის, მეცნიერებისა და ფილოსოფიის ურთიერთმიმართების მისეული გაგება ცხადყოფს, რომ კირიონ საძაგლიშვილი თავისი დროის თავისუფალი მოაზროვნეა [23, 83-94; 31, 267-287; 33].

შემეცნების პროცესის გათავისუფლება ყოველგვარი ავტორიტეტებისა და დოგმატებისგან, ლტოლვა განათლებისა და მეცნიერებისკენ, ცოდნის საზოგადოების საკეთილდღეოდ გამოყენება, სამყაროს შემეცნებისას მატერიისა და იდეის ჰარმონიულობაში გააზრება, მეცნიერების ზნეობრივი დანიშნულების ხაზგასმა და სხვა – ის უცილობელი კრიტერიუმებია, რომლებიც, მღვდელმთავრის ნააზრევის მიხედვით, კაცობრიობის პროგრესს განსაზღვრავს [23, 83-94; 31, 267-287; 33].

ყოველივე ამას კირიონ საძაგლიშვილი მჭიდროდ უკავშირებს თითოეული ადამიანის აბსოლუტური ღირებულების იდეას. ადამიანის, პიროვნების დაცვის ეთიკურ-მორალური ასპექტები მის ნააზრევში ეფუძნება ქრისტიანულ მოძღვრებას, რომლის თანახმადაც, ადამიანი სამყაროს არსებობის განსაზღვრული, ძირითადი მიზანია. ინდივიდების ერთმანეთთან თუ ღმერთთან მიმართებისას საყოველთაო სიყვარულისა და თანასწორუფლებიანობის პრინციპის აღიარება კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის აზროვნების ჰუმანიზმის საუკეთესო გამოხატულებაა [25, 44].

ადამიანის ღირსებისა და უფლებების დაცვის უპირველეს განტად კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II სახელმწიფოს მიიჩნევს. სახელმწიფოსა და ინდივიდს შორის ურთიერთმოვალეობების განაწილებას მღვდელმთავარი იდეალური სახელმწიფოს შექმნის წინაპირობად თვლის. ძლიერი, შეუდრეკელი, თავისუფალი სახელმწიფო, სადაც თითოეული პიროვნების კეთილდღეობაა დაცული, კირიონ საძაგლიშვილის სახელმწიფოებრივი იდეალია [2, 2]. ამ იდეალის განხორციელებაში მეცნიერი პრიორიტეტულ მნიშვნელობას ზნეობრიობას აკუთვნებს. ეკლესიას, როგორც ერის ზნეობრივი სახის

დამცველს, კირიონისეული სახელმწიფოებრივი იდეალის ფორმირებაში საპასუხისმგებლო მისია აკისრია. აქედან გამომდინარე, ეკლესიის მსახური, სასულიერო პირი, ბერ-მონაზონი სახელმწიფო აღმშენებლობის ქმედითი ხელშემწყობი და მონაწილეა [2, 22].

კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის ეროვნულ-საზოგადოებრივი შეხედულებები ცარისტული რუსეთის პოლიტიკის ფონზე გამოიკვეთა. გამომდინარეობდა რა ერთი მხრივ, ერის უპირველეს საჭიროებათა საღი შეფასებიდან, მეორე მხრივ, ზოგადსაკაცობრიო, უნივერსალური მორალურ-ზნეობრივი ღირებულებებიდან, იგი მტკიცედ ემხრობოდა ეროვნულ ძალთა კონსოლიდაციის იდეას; განიხილავდა ერს, როგორც ერთიან სხეულს, მიიჩნევდა მას ზე-კლასობრივ წარმონაქმნად.

კირიონ საძაგლიშვილის შეხედულებით, უსახელმწიფო ერში უდიდესია ქართული ენის დაცვა-შენარჩუნების, ქვეყნის ისტორიის შესწავლის, კულტურული მემკვიდრეობის მოვლა-პატრონობის, განათლების დონის ამაღლების საზოგადოებრივი ფუნქცია. ყოველივე ეს, მცირერიცხოვან და დამოუკიდებლობისათვის მეზრძოლ ერებში არსებობისა და თავისუფლებისკენ წინსვლის საშუალებაა [25, 50-51]. კირიონ ეპისკოპოსის ეს თვალსაზრისი იმ პრაქტიკული ქმედებით გამოიხატა, რომელიც მან საგანმანათლებლო სისტემაში ქართული ენის სწავლების დამკვიდრების, არაერთი საეკლესიო ძეგლის რესტავრაციის თუ ქართული ხელნაწერების მოძიება-გამოცემის საქმეში შეასრულა. ამავე მიზანს ემსახურებოდა მისი სამეცნიერო, კერძოდ, საისტორიო, არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული, ლექსიკოლოგიური, ფოლკლორისტული ძიებები, ქველმოქმედებისა და მეცენატობის არაერთი შემთხვევა, ნიჭიერი ახალგაზრდებისათვის სწავლა-განათლებაში მატერიალური მხარდაჭერა და სხვა.

რუსეთის ხელისუფლებამ და უწმინდესმა სინოდმა კირიონ ეპისკოპოსის ეროვნულ და საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში საშიშროება დაინახეს. 1902 წლიდან იგი საქართველოს ჩამოაცილეს და სამუშაოდ რუსეთში გაგზავნეს. აქ მას ხშირად უცვლიდნენ ეპარქიებს. 1902 წელს კირიონ ეპისკოპოსი კამენეც-პოდოლსკის ეპარქიაში მსახურობდა, 1903 წელს ხერსონში, ხოლო 1904 წლიდან ორიოლის ეპარქიაში გამოუძებნეს ადგილი. 1906 წელს კირიონ ეპისკოპოსი ისევ საქართველოში – სოხუმის საეპისკოპოსოს მეთაურად დაინიშნა [28], მაგრამ 1907 წელს აფხაზების გაქართველების მცდელობის ბრალდებით, ისევ რუსეთში გადაიყვანეს. რუსეთში მოღვაწეობის წლებშიც ის დაკავებული იყო ქველმოქმედებით, მატერიალურად ეხმარებოდა მრავალ გაჭირვებულ სტუდენტს, თავმჯდომარეობდა სხვადასხვა საზოგადოებას, აგრძელებდა სამეცნიერო საქმიანობას.

ეპისკოპოსი კირიონ საძაგლიშვილი იყო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის ერთ-ერთი პრაქტიკული წინამძღოლი, რომლის გვერდით დადგა ინტელიგენციისა და სამღვდელოების მონაწილე ნაწილი, პატრიოტულად განწყობილი საზოგადოება. ამ საქმეში საუკეთესოდ წარმოჩნდა კირიონ ეპისკოპოსის უდიდესი ორგანიზატორული ნიჭი, საქმისადმი ურყევი ერთგულება, დაუცხრომელი ენერგია. თავდადება ამ საქმეში მღვდელმთავარს უდიდესი ავტორიტეტი შესძინა. საეკლესიო დამოუკიდებლობის აღდგენის პრობლემა XIX ს-ის განმავლობაში და XX ს-ის დასაწყისში ქართული ეროვნული საკითხის მნიშვნელოვანი გამოვლინება იყო. 1905-1906 წლებიდან მოყოლებული ეს საკითხი განსაკუთრებული სიმძაფრით აისახა ქართულ სინამდვილეში და მოგვიანებით მჭიდროდ დაუკავშირდა ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის იდეას. 1906 წელს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი განიხილა რუსეთის უწმინდესი სინოდის „საგანგებო კომისიამ“, ხოლო შემდეგ სრულიად რუსეთის საეკლესიო კრების წინასწარი სათათბიროს II განყოფილებამ [26, 109-131; 27, 240-260].

1906 წელს კირიონ ეპისკოპოსი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხის განხილვისას რუსეთის უწმინდესი სინოდის სხდომებზე აქტიურად მონაწილეობდა. „საგანგებო კომისიის“ გადაწყვეტილებას ის საპროტესტო წერილით გამოეხმაურა, ხოლო წინასწარი სათათბიროს II განყოფილებაში საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის სასარგებლოდ შემდეგი მოხსენებებით წარდგა: 1. ქართული საეკლესიო საკითხი; 2. რა აიძულებთ ქართველებს იბრძოლონ თავიანთი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის; 3. რომელ ივერიას მიენიჭა ავტოკეფალია XI ს-ში; 4. ეროვნული პრინციპი ეკლესიაში. მათში გადმოიცა საქართველოს ავტოკეფალიის აღდგენის ისტორიული, კანონიკური, სამართლებრივი და პრაქტიკული საფუძვლები [7; 26, 109-131; 27, 240-260].

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი, ქართველი საზოგადოების მცდელობის მიუხედავად, 1905-1906 წლებში უარყოფითად გადაწყდა. ავტოკეფალური მოძრაობის მონაწილენი სხვადასხვა ფორმით დაისაჯნენ. სტოლიპინის რეაქციის წლებში ავტოკეფალისტებზე ჟანდარმერიის განსაკუთრებული მეთვალყურეობა დანესდა, უმრავლესობას რეპრესიები შეეხო, მათ შორის იყო კირიონ ეპისკოპოსიც. ის სასწრაფოდ გადაიყვანეს საქართველოდან, ჯერ ხარკოვის მახლობლად კურიაჟის მონასტერში, ხოლო შემდეგ ტამბოვის გუბერნიის სანაქსარის უდაბნოში, სადაც 1912 წლამდე დაჰყო. 1908 წელს საქართველოს ეგზარქოს ნიკონის

მკვლელობის შემდგომ, რუსეთის ხელისუფლების გარკვეული წრეები შეეცადნენ ეს მკვლელობა კირიონ ეპისკოპოსთან დაეკავშირებინათ, აღიძრა კიდევ ბრალდება [35, 65-77]. ბუნებრივია, ამგვარი ცილისწამება გამოძიებით არ დადასტურდა.

სამშობლოს მოშორებული მღვდელმთავარი ახერხებდა კავშირები ჰქონოდა უკვე იატაკქვეშეთში მყოფ „ავტოკეფალურ მოძრაობასთან“, კარგად ერკვეოდა აქ მიმდინარე პროცესებში და ხშირ შემთხვევაში მითითებებსა და რჩევებს აძლევდა მათ; ცდას არ აკლებდა, რომ უმაღლესი ხელისუფლების წარმომადგენელთა ყურადღება ისევ მიეპყრო ამ საკითხისადმი [18, 18-27]. აღსანიშნავია, რომ საზოგადოების აქტიური ჩარევით, კირიონ ეპისკოპოსს ზედამხედველობა მხოლოდ 1915 წელს ხერსონის მონასტერში მოღვაწეობის დროს მოუხსნეს, თუმცა საქართველოში გამომგზავრების უფლება არ მისცეს. მან მხოლოდ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ შეძლო სამშობლოში დაბრუნება.

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად არჩევის პირველსავე დღეებში, კირიონ II-ის ეპისტოლეებში ჩამოყალიბდა საქართველოს ეკლესიის სამოქმედო პროგრამა, რომლის ძირითადი მიზანი იყო: საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის განმტკიცება, ავტოკეფალურობის ტერიტორიული პრინციპით განხორციელება, რუსული ანტიეროვნული პოლიტიკის შედეგად ეკლესიასა და სამწყსოს შორის დარღვეული კავშირის გამთლიანება, ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა და დაცვა, კავკასიელ ხალხთა შორის ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის მოგვარება, ერის კულტურული და განათლების დონის ამაღლება. ამ დებულებებში შესანიშნავად წარმოჩნდა თავისუფლებააღდგენილი საქართველოს ეკლესიის ეროვნული მისია [25, 56-58; 34, 304-311], ის ტენდენცია, რომ საქართველოს ეკლესიის გამარჯვება და დამოუკიდებლობა ქვეყნის პოლიტიკური თავისუფლების აღდგენის საწინდარი გამხდარიყო.

უაღრესად საინტერესოა კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილის საისტორიო მემკვიდრეობა. ცნობილია, რომ კიევის სასულიერო აკადემიის ისტორიის განყოფილებაზე სწავლის პერიოდში, რომელიც 1880 წელს დაამთავრა ღვთისმეტყველების კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხით, გიორგი საძაგლიშვილმა საბოლოოდ განსაზღვრა თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობის ძირითადი სფერო – საქართველოს ისტორიის, განსაკუთრებით კი, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის კვლევა.

1883-1895 წლებში გიორგი საძაგლიშვილი საქართველოს სხვა-

დასხვა ქალაქების (თელავი, გორი, ქუთაისი, თბილისი) სასულიერო სასწავლებლებში პედაგოგიური მოღვაწეობის პარალელურად, აგროვებდა და იკვლევდა მრავალ ძველ ხელნაწერსა და დოკუმენტს, მონაწილეობდა კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების რესტავრაციაში, დაკავებული იყო სამეცნიერო და პუბლიცისტური საქმიანობით, აქვეყნებდა ნაშრომებს [11; 15; 22]. სამეცნიერო მოღვაწეობას ის ეპისკოპოსად კურთხევის შემდეგაც აქტიურად აგრძელებდა.

კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილის სამეცნიერო შემოქმედებაში აისახა თავისი დროის რუსული და ევროპული ისტორიოგრაფიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური სიახლეების ღრმა ცოდნა. ისტორიული პროცესის შემეცნებისას მისთვის დამახასიათებელია ისტორიის შედარებითი მეთოდის გამოყენება, ისტორიული პროცესის კანონზომიერების აღიარება, პიროვნების მოღვაწეობის განმსაზღვრელ პირობად გარემოს ზეგავლენის მიჩნევა, სახელმწიფოს განვითარებაში კლასობრივი ბრძოლის პრიორიტეტულობის უარყოფა, ისტორიული პროცესის თუ მოვლენის ახსნისას გეოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინება და ა. შ. ამგვარი მეთოდოლოგიური ხედვა XIX ს-ის II ნახევრის ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში პოზიტივიზმმა შემოიტანა. დადებითი სიახლეების გვერდით, მომავალი კათოლიკოს-პატრიარქის საისტორიო შემოქმედებაში გამოვლინდა ზოგიერთი ნაკლოვანებაც, რაც ამ მიმდინარეობის მეთოდოლოგიას ახასიათებს. თუმცა აღსანიშნავია, რომ პოზიტივიზმი არ განსაზღვრავს მღვდელმთავრის საისტორიო შეხედულებებს. თავის სამეცნიერო ძიებებში იგი კვალდაკვალ მისდევს თავისი დროის ისტორიოგრაფიის მიღწევებს. მისი კვლევისათვის დამახასიათებელია მოვლენათა შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის მოძიება, ანალიზი, ფაქტების კრიტიკული განხილვა, კონკრეტული ისტორიული ხდომილების მსოფლიო პროცესების კონტექსტში გააზრება და ა. შ. კირიონ საძაგლიშვილის საკვლევი თემატიკა, ზოგიერთი საისტორიო პრობლემის მისეული გააზრება ახლოს დგას ასევე „კულტურულ-ისტორიული“ სკოლის ტრადიციებთან [24, 47-55].

მისი საისტორიო კვლევები წმინდა სამეცნიერო ღირებულების გარდა, ეროვნული თვითშეგნების გაღვივების, კულტურული ტრადიციების აღდგენა-განმტკიცების, ისტორიის თანამედროვეობასთან კავშირის ფუნქციასაც იძენს. ეპისკოპოსმა კირიონმა საზოგადოებრივი და სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრების ფორმათა განვითარება რელიგიურ-ზნეობრივი ფაქტორითა და კულტურული პროგრესით ახსნა. ამ კუთხითაა დანახული მის შემოქმედებაში საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა საკითხი და პრობლემა. კირიონ II

საქართველოს ისტორიაში ქრისტიანობის ადგილისა და როლის საღვთისმეტყველო კონცეფციის მიმდევარი და დამცველია, ამიტომ საქართველოს საეკლესიო ისტორიის კვლევა ქართული ისტორიოგრაფიის გადაუდებელ ამოცანად დასახა [24, 47-55; 31].

საისტორიო წყაროების შეგროვებას, მათ შესწავლასა და პუბლიკაციას მიეძღვნა კირიონ ეპისკოპოსის არქეოგრაფიული და წყაროთმცოდნეობითი მოღვაწეობა. როგორც თბილისის საეკლესიო მუზეუმის ჯერ თანამშრომელი, შემდეგ კი ხელმძღვანელი, იგი XIX ს-ის 80-იანი წლებიდან ქართულ „სიძველეთა“ სისტემური გამოვლენა-პოპულარიზაციის პროცესის აქტიურ მონაწილედ გვევლინება. მის მიერ მიკვლეული უნიკალური კორიდეტის და მეტეხის ოთხთავები, „ვეფხისტყაოსნის“ და გრიბოედოვის თხზულების „ვაი ჭკუისაგან“ მანამდე უცნობი ხელნაწერები, ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილის მიერ აღწერილი ძველი ქართული ლიტერატურული ძეგლების ხელნაწერი კრებული და სხვა მნიშვნელოვანი შენაძენია ქართული კულტურის საგანძურში. თანამშრომლობდა რა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ“ და „საისტორიო-საეთნოგრაფიო“ საზოგადოებებთან, მათ საცავებს სხვადასხვა ექსპონატი, არქეოლოგიური მასალა და შესანიშნავი ნუმიზმატიკური კოლექცია უსახსოვრა. კირიონ ეპისკოპოსის ნაყოფიერ არქეოგრაფიულ მოღვაწეობაზე მიუთითებს, უშუალოდ მისი ხელმძღვანელობით გამოქვეყნებული არაერთი საისტორიო წერილობითი ძეგლი, საკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობის მე-2 გამოცემა (ორ წიგნად), „დაბადების“ ტექსტის შემსწორებელი კომისიის თავმჯდომარეობა და სხვა [32, 54-71].

წყაროთმცოდნეობითი ბაზის მეცნიერული დამუშავება, საისტორიო წყაროთა კრიტიკული ანალიზი, სამუზეუმო თუ საარქივო მასალის გაცოცხლება სამეცნიერო ბრუნვაში შემოტანით, მღვდელმთავრის წყაროთმცოდნეობითი შეხედულებების ორგანული თავისებურება იყო. იმ პერიოდისთვის ხელმისაწვდომი საქართველოს ისტორიის ქართული და უცხოური წყაროების შესანიშნავი ცოდნა კირიონ საძაგლიშვილს მშობლიური ქვეყნის ისტორიის სხვადასხვა ასპექტის ახლებურად გააზრების საშუალებას აძლევდა.

ცნობილ მეცნიერებთან — ბოლოტოვთან, ნ. მართან და სხვებთან პოლემიკაში კირიონ ეპისკოპოსი ქართულ საისტორიო წყაროთა სამეცნიერო ღირებულების დამცველად გვევლინება. ხოლო რუსული მატთანის „გარდასულ დღეთა ამბავის“ პირველწყაროდ „ქართლის ცხოვრების“ აღიარება, მისი სამეცნიერო წყაროთმცოდნეობითი შეხედულებებისა და ძიებების მეტად გაბედული სიტყვა იყო. კირიონ ეპისკოპოსის პროექტი, პეტერბურგის სასულიერო აკადემი-

ასთან ქართული ეკლესიის ისტორიის კათედრის გახსნის შესახებ, ემსახურებოდა საეკლესიო წყაროთმცოდნეობითი ბაზის გამდიდრების და ქართული საეკლესიო ისტორიოგრაფიის ახალი სკოლის დაფუძნების მიზანს. სამწუხაროდ, ეს პროექტი იმ სახით, როგორც მას კირიონ ეპისკოპოსი წარმოადგენდა, არ განხორციელდა. მღვდელმთავრის შემოქმედებაში გამოვლენილი მაშინდელი წყაროთმცოდნეობითი მეცნიერების მეთოდოლოგიური ნაკლოვანებების და მიუხედავად, კირიონ საძაგლიშვილი თავისი დროის შესანიშნავ ქართველ წყაროთმცოდნედ შეიძლება ჩაითვალოს [32, 54-71].

კიევის სასულიერო აკადემიის საღვთისმეტყველო ფაკულტეტის ისტორიის განყოფილების დამთავრების შემდეგ ქართულ ისტორიოგრაფიას იგი მოეწვინა, როგორც საქართველოს ეკლესიის ისტორიის საინტერესო მკვლევარი. კირიონ საძაგლიშვილმა თავისი მოღვაწეობის დასაწყისშივე განსაზღვრა საქართველოს ეკლესიის ისტორიოგრაფიის განვითარების დონე, აღნიშნა ნაკლოვანებები, უჩვენა მისი სრულყოფის გზები. განაზოგადა რა საქართველოს საეკლესიო ისტორიის სრული სურათი, ერთ-ერთმა პირველმა შეიმუშავა საქართველოს ეკლესიის ისტორიის პერიოდიზაცია. ასევე ერთ-ერთმა პირველმა დააყენა საკითხი საქართველოს საეკლესიო ისტორიის ფუნდამენტური და სისტემური შესწავლის შესახებ; მან თავის შემოქმედებაში სცადა, საქართველოს საეკლესიო ისტორია განეხილა ქრისტიანობის ისტორიისა და მსოფლიო ისტორიის კონტექსტში. მკვლევარმა წარმოაჩინა საქართველოს საერო და საეკლესიო ისტორიის ურთიერთმიმართების სიღრმე; გვიჩვენა, რომ საქართველოს საეკლესიო ისტორია არა მხოლოდ ქვეყნის ისტორიის განუყოფელი ნაწილია, არამედ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ქრისტიანული ეკლესიის ისტორიაში [25, 105-123; 29, 258-287].

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის სხვადასხვა პერიოდის შესწავლის შედეგად შეიქმნა კირიონ საძაგლიშვილის ფუნდამენტური ნაშრომები. მათში საინტერესოდ გადმოიცა ქართველთა განმანათლებლის წმინდა ნინოს, პირველი ქრისტიანი მეფის მირიანის, ასურელ მამათა, სხვადასხვა წმინდანთა, სასულიერო პირთა ცხოვრება და მოღვაწეობა; აგრეთვე, ქართული მონასტრებისა და მონაზვნობის ისტორიის [2], საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის, საქართველოს ეკლესიის სოციალურ-ეკონომიკური საკითხების [6], საქართველოს საეგზარქოსოს ისტორიის [5], ქრისტიანული კულტის და ღვთისმსახურების შესახებ მკვლევრის საისტორიო კონცეფციები [25, 105-123].

კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილი იბერთა უძველეს რელიგიურ რწმენაში ქალდეურ-ასირიული საბეიზმის (ზეციურ მნათობთა თაყ-

ვანისცემა) და ფეტიშიზმის გავლენას, დასავლეთ საქართველოში კი ეგვიპტური პანთეონის ნიშნებს ხედავს. ზოროასტრიული პანთეონის შემოღების მცდელობას იგი მეფე ფარნავაზ I-ს აკუთვნებს.

საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების პირობებისა და წანამძღვრების ძიებისას მკვლევარმა წარმართული სარწმუნოების წინაქრისტიანული კრიზისი წარმოადგინა ელინისტურ, იუდეურ და მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნების რელიგიურ პროცესებთან კავშირში. საქართველოს რელიგიური და პოლიტიკური ცხოვრების მსოფლიო პროცესების კონტექსტში განხილვის შედეგად, მეცნიერი ქართლის „მოქცევას“ ისტორიულ კანონზომიერებად მიიჩნევს, თუმცა სრულებით არ აკნინებს ამ კანონზომიერებაში პიროვნებათა წმ. ნინოსა და მეფე მირიანის როლს.

კირიონ საძაგლიშვილი ეთანხმება წყაროსავე ვერსიას და „ნინოს ცხოვრების“ ავტორებად სალომე უჯარმელსა და პეროჟავრ სივნიელს აღიარებს. ქართველთა განმანათლებლის სახელის „ნინოს“ წარმოშობას იგი ვარაუდობს სიტყვიდან „ნუნექია“, რაც ბერძნულად „გონიერს“ ნიშნავს. ეს სახელი გავრცელებული ყოფილა ქრისტიანულ თემებში.

საყოველთაოდ აღიარებული თვალსაზრისის საწინააღმდეგოდ კირიონ საძაგლიშვილი თვლიდა, რომ წმ. ნინოს საგანმანათლებლო მოღვაწეობა ივერიაში წინ უსწრებდა წმ. გრიგოლის მიერ არმენიის გაქრისტიანებას. ამდენად, მისი საისტორიო კონცეფციით, ქართველები სომხებზე ადრე გაქრისტიანდნენ. მეცნიერი არსად აკონკრეტებს წმ. ნინოს მცხეთაში მოსვლის თარიღს. თუმცა ივერიის ეკლესიის ოფიციალურად დაარსების თარიღად 318 წელს ასახელებს.

მეცნიერი მეფე მირიანის დამსახურებად თვლიდა იმ კანონზომიერების კეთილგონივრულ განჭვრეტას, რომ წარმართობა მოვლენათა განვითარების გზით თავისთავად დაეცემოდა; მირიანმა მთელი არსებით გაიაზრა ქრისტიანობის სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა და კონკრეტულ ისტორიულ-პოლიტიკურ მომენტში მისი აუცილებლობა ივერიის შემდგომი განვითარებისთვის.

ეპისკოპოსი კირიონი „ასურელ მამებს“ კაპადოკიელებად მიიჩნევს, ამით ხაზს უსვამს მათ ქართველურ წარმომავლობას. მამათა ქართლში მოსვლას ის 552-557 წლებს უკავშირებს. მღვდელმთავარი უდავოდ მიიჩნევს „ასურელი მამების“ დიოფიზიტურ აღმსარებლობას და მათი მოღვაწეობის ლოგიკურ შედეგად თვლის – VII ს-ის დამდეგს საქართველოს ეკლესიის დიოფიზიტობისაკენ მკვეთრ შემობრუნებას, მძლავრი რელიგიურ კულტურული-კერების შექმნას.

მღვდელმთავარი საქართველოს ეკლესიას თავდაპირველად ან-

ტიოქიის საპატრიარქოს იურისდიქციას აკუთვნებს, ხოლო საქართველოს ეკლესიის მიერ სრული დამოუკიდებლობის მოპოვებას VIII ს-ს მიაწერს. ცნობას ივერიის ეკლესიისათვის XI ს-ში ავტოკეფალიის მინიჭების შესახებ კირიონ ეპისკოპოსი საინტერესოდ განმარტავს. მეცნიერი თვლის, რომ ცნობა შეეხება არა ზემო იბერიას (ქართლს), არამედ ტაო-კლარჯეთის მნიშვნელოვანი ტერიტორიების ხარჯზე ბიზანტიის იმპერიის მიერ შექმნილ იბერიის სასაზღვრო თემს. დასავლეთ საქართველოში დამოუკიდებელი საკათალიკოსოს წარმოშობას მღვდელმთავარი არაუგვიანეს IX ს-ში მიიჩნევს.

შუა საუკუნეების საქართველოს საადგილმამულო ურთიერთობებში კირიონ საძაგლიშვილმა ბიზანტიის იმპერიისგან გადმოღებული ბენეფიციური სისტემის გავლენა დაინახა. თუმცა აღნიშნა, რომ ამ სისტემამ საქართველოში არ შეინარჩუნა კლასიკური სახე და ორიგინალური ფორმით ჩამოყალიბდა, ეკლესიის ხელში მიწების დიდი ნაწილი აღმოჩნდა. მეცნიერი ხაზს უსვამს, რომ რუსეთთან საქართველოს შეერთების შედეგად საეკლესიო მიწების რუსეთის სახელმწიფო ხაზინისთვის გადაცემით, უხეშად დაირღვა საქართველოს ეკლესიის საადგილმამულო ქონებრივი უფლებებიც [6; 9].

კირიონ საძაგლიშვილის სამეცნიერო შემოქმედებაში აისახა საქართველოს ისტორიის პრობლემატიკა: ქართველურ ტომთა ურთიერთობის ასპექტები ქალდეურ თუ ურარტულ სამყაროსთან; ქართული ანბანის წინაქრისტიანული წარმომავლობა და მისი არამეულ სისტემაზე აგების კონცეფცია; დავით აღმაშენებლის დამსახურება ცენტრალიზებული სახელმწიფოს შექმნის, მართლმადიდებლობის განმტკიცების საქმეში. კავკასიელ ხალხებთან მიმართებაში მისივე პოლიტიკის განმათავისუფლებელი მისია, ტოლერანტული სარწმუნოებრივი პოლიტიკა და კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობა; თამარ მეფის წმინდანად აღიარების საისტორიო-ლიტერატურული ტრადიცია, მისი გელათის მონასტერში დაკრძალვის თვალსაზრისი და სხვა. მკვლევარმა ვერ ახსნა ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ისტორიული მიზეზები, მაგრამ მართებულად მიუთითა მის პოლიტიკურ შედეგებზე და ეს პროცესი რეგრესის წყაროდ, ისტორიული ცხოვრების უარყოფით მოვლენად მიიჩნია [3]; ქვეყნის წარმატებისა თუ წინსვლის უმნიშვნელოვანესი გარანტი მან საქართველოს ერთიანობაში დაინახა [30, 349-368].

კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილის ნაშრომები ასახავენ საქართველო-რუსეთის ურთიერთობების პოლიტიკურ, კულტურულ და რელიგიურ ასპექტებს. ეპისკოპოსის აზრით, ერთმორწმუნეობა ის იდეოლოგიური საფუძველი იყო, რამაც მძიმე პოლიტიკურ მდგომარეობაში

რეობაში მყოფი საქართველო რუსეთთან ურთიერთობის გზაზე გაიყვანა [3; 4]. მეცნიერი მიუთითებს, რუსეთის მიერ საგარეო პოლიტიკაში რელიგიის ინსტრუმენტად გამოყენების ფაქტორზე, რომლისთვისაც რუსეთს პეტრე I-ის დროიდან საქართველოს მიმართ არაერთხელ მიუმართავს. ქართული სამეფო-სამთავროებით რეალურ დაინტერესებას, მკვლევარი ხედავს იმპერატორ ეკატერინე II-ის მიერ ანტიოსმალური კამპანიის (1768-1774) წამოწყების შემდეგ, როდესაც საქართველოს ოსმალეთის წინააღმდეგ რუსეთის მოკავშირის მისია უნდა შეესრულებინა. რუსეთ-ოსმალეთის ქუჩუკ-კაინარჯის ზავით (1774) დასავლეთ საქართველოს ოსმალეთის ხარკისგან გათავისუფლებას, ტყვეთა სყიდვის აკრძალვას ის პოლიტიკურ წარმატებად მიიჩნევს [1].

1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატს, ეპისკოპოსი კირიონი ქართლ-კახეთის მიერ რუსეთის „პროტექტორატის“ აღიარებად თვლის, რასაც ქართლ-კახეთის სამეფოში ირანის მმართველის აღამაჰმად ხანის დამსჯელი ლაშქრობა მოჰყვა, რამაც ქვეყნის ძალები საბოლოოდ გატეხა [1]. ეპისკოპოსი კირიონი რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს ანექსიას ამ ორი ქვეყნის „შეერთებას“ და „პოლიტიკურ-რელიგიურ აქტს“ უწოდებს, თუმცა მკვლევრის პროტესტი ამ აქტის გამო, ქვეტექსტით აშკარად იგრძნობა. ეპისკოპოსი შენიშნავს, რომ გიორგი XII-მ გარდაცვალების გამო ვერ მოასწრო თავისი ხელმოწერით „შეერთების“ პირობების დამტკიცება. ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება მხოლოდ მანიფესტის ძალით გამოცხადდა [4]. ამით კირიონი მიანიშნებს, რომ ეს არ იყო სამართლებრივად გამართული, დოკუმენტურად დადასტურებული აქტი და ის რუსეთის იმპერიამ ქართული მხარის ოფიციალური დასტურის გარეშე განახორციელა.

რუსეთ-საქართველოს საეკლესიო ურთიერთობების კვლევას მიეძღვნა ნაშრომი – „История Грузинской церкви и Экзархата за XIX столетия“ [5]. მეცნიერმა თავი მოუყარა მანამდე შეუსწავლელ წყაროებს, საარქივო დოკუმენტებს და გადმოსცა XIX ს-ში რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოში საკათალიკოსოს ნაცვლად საეგზარქოსოს შექმნისა და საეკლესიო მმართველობის ისტორია. ნარკვევი აღნიშნული საკითხის კვლევის პირველი ცდაა: სამეცნიერო ბრუნვაში შემოვიდა ახალი ისტორიული დოკუმენტები, გამოქვეყნდა ზოგიერთი ისტორიული პირის ფოტოპორტრეტი, რომელიც იშვიათობას წარმოადგენდა მაშინდელი გამოცემებისთვის. ამ მხრივ, ეპისკოპოს კირიონის აღნიშნული ნაშრომი დღესაც არ კარგავს მნიშვნელობას და საინტერესო მასალას აწვდის საეკლესიო ისტორიის ამ მონაკვეთის მკვლევრებს.

ნარკვევი საქართველოს რუსეთთან „შეერთების“ 100 წლის იუბილეს მიეძღვნა, ამიტომ ცენზურისა და საიუბილეო ხასიათის გამო, მასში ნაკლებადაა რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკის შედეგების კრიტიკული შეფასებები. ნაშრომის ეს მხარე ავტორს არ გამოორჩენია. აღსანიშნავია, რომ კირიონ საძაგლიშვილის პირად არქივში დაცულია ამ წიგნის ერთი ეგზემპლარი [5], შევსებული ავტორის მინაწერებით, შენიშვნებითა და დამატებებით. ჩანს, რომ მას არ აკმაყოფილებდა ნარკვევის პირველი, საიუბილეო გამოცემის შინაარსი. შესაძლოა, ეპისკოპოსი კირიონი ამზადებდა წიგნის მე-2 გამოცემას, რომელშიც უნდა შესულიყო მეტი მასალა საქართველოში რუსული საეკლესიო პოლიტიკის კრიტიკის თვალსაზრისით. აღნიშნული ნარკვევის ახალი ვერსიის გამოცემა ვერ მოხერხდა, თუმცა კირიონ საძაგლიშვილმა რუსეთის იმპერიის ოფიციალური სასულიერო და საერო ხელისუფლების წინაშე თავისი პოზიცია საქართველოს ეკლესიის დარღვეული უფლებების შესახებ 1906 წელს რუსეთის უწმინდეს სინოდში საჯაროდ გააუღერა.

ქართულ-რუსული საეკლესიო ურთიერთობების განხილვისას მკვლევრის განსაკუთრებული ინტერესი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხს დაეთმო. 1906 წელს სრულიად რუსეთის საეკლესიო კრების წინასწარი სათათბიროს სხდომებზე წარმოდგენილ მოხსენებებში მან დაასაბუთა რუსეთის მიერ 1811 წელს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის, კათოლიკოს-პატრიარქის ინსტიტუტის გაუქმების უსამართლობა. დამოუკიდებელი ეკლესიის ნაცვლად რუსეთის უწმინდეს სინოდს დაქვემდებარებული საქართველოს საეგზარქოსოს შექმნა ეპისკოპოსმა კირიონმა ძალმომრეობის აქტად შეაფასა. ამ პოლიტიკის შედეგი იყო: 1. საქართველოს ეკლესიის სიცოცხლისუნარიანობის შეწყვეტა, რელიგიური ცხოვრების ნორმების განადგურება; 2. ეკლესიას, რუს ეგზარქოსებსა და მრევლს შორის კავშირის დარღვევა; ქართული ტრადიციების, ენის, საჭიროებების იგნორირება. მღვდელმთავარი მოითხოვდა: აღდგენილიყო უსამართლოდ გაუქმებული საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალობა ტერიტორიული პრინციპის მიხედვით და განახლებულიყო საქართველოს კათოლიკოსის ტიტული [7].

საქართველოს საეგზარქოსოში საეკლესიო მიწები სახელმწიფო ხაზინას გადაეცა. ქართველი ავტოკეფალისტების მოთხოვნები საეკლესიო მამულების ეკლესიისთვის დაბრუნებას ითვალისწინებდა. კირიონ ეპისკოპოსმა საეკლესიო-საადგილმამულო ურთიერთობების შესახებ კვლევებში ავტოკეფალური მოძრაობის ამ მოთხოვნებსაც გაუმყარა საფუძველი [6].

საქართველო-რუსეთის კულტუროლოგიური ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს, კირიონ ეპისკოპოსის მიერ, დიდ ერებზე მცირე ერების კულტურულ-რელიგიური ზეგავლენისა და როლის დასაბუთების მცდელობა, მაგ.: „ქართლის ცხოვრების“ გავლენა რუსულ მატთანზე – „გადასულ დღეთა ამბავზე“, რუსული მონაზვნობის ფუძემდებლის წმ. ანტონ პეჩორელის ბერად კურთხევა ათონის ივერთა მონასტერში, ქართული ანბანის გარკვეულწილადი გავლენის შესახებ რუსულ ანბანზე, ქართული სიმღერის პოლიფონიურობის გავლენა სლავურ საეკლესიო სიმღერაზე, ქართული ხატწერის გავლენა რუსულზე, ღვთისმსახურების ზოგიერთი რიტუალის იდენტურობა ქართულ და რუსულ ლიტურგიკაში და სხვა [8; 16].

შეეხო რა საქართველო-რუსეთის კულტურულ ურთიერთობებს, კირიონ ეპისკოპოსი მიუთითებს საქართველოს მხრივ ახლად გაქრისტიანებულ რუსეთზე რელიგიურ-სასულიერო და კულტურული გავლენის არსებობაზე, ქართულ-რუსული რელიგიურ-კულტურული ურთიერთობების და სასულიერო განათლების ინტენსიურ ხასიათზე უცხოეთში მდებარე ქართული საგანგებოდან, კერძოდ, ათონის ივერთა და პეტრიწონის მონასტრებიდან; აგრეთვე, შავიზღვისპირეთის მიწებიდან. კირიონ ეპისკოპოსმა დაასაბუთა ტავრიდის ნახევარკუნძულზე, ხერსონის მახლობლად, ქართული ქრისტიანული თემისა და საკათედრო ტაძრის არსებობა და VI საუკუნეში ქართველთა სამისიონერო საქმის წარმატება შავიზღვისპირეთის ამ რეგიონში [10].

მისი საისტორიო კონცეფციით, ბიზანტიის იმპერიის დაცემის შემდეგ რეალურად საქართველომ იტვირთა ისლამური სამყაროსგან ბუფერის როლი, მართლმადიდებლობის დაცვის ფუნქცია, რასაც შეაღია თავისი სასიცოცხლო ენერგია. კირიონის აზრით, რუსეთის შემდგომი პოლიტიკური წარმატებები გარკვეულწილად განპირობებული იყო ქრისტიანული აღმოსავლეთის პოლიტიკური უბედურებით. კირიონ საძაგლიშვილის ზოგი მოსაზრება შესაძლოა სადაო იყოს, მაგრამ კონცეპტუალურად საინტერესოა. ის ემსახურებოდა ქართული ეროვნული ცნობიერების, ღირსების და თვითშეგნების აღდგენის იდეას [16].

რაც შეეხება რუსეთის ისტორიის კვლევის სფეროში მის მიერ გაწეულ მუშაობას, რუსული ისტორიოგრაფიის პრობლემებისადმი სისტემურ მიდგომად ის ვერ შეფასდება. თუმცა, მისი შეხედულებები და ნააზრევნი რუსეთის ისტორიის ცალკეულ საკითხებზე საყურადღებოა.

კირიონ საძაგლიშვილის სამეცნიერო შემოქმედების მნიშვნელოვანი ნაწილია მისი ეთნოგრაფიული და არქეოლოგიური ძიებებიც.

მის მიერ აღწერილია მეტეხის, წრომის, ნიქოზის, ანანურის, ვალეს, შუამთის, სვეტიცხოვლის ტაძრები და მათი ღირსშესანიშნაობები. საინტერესოა მეცნიერის გამოკვლევა ხერსონში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი VI საუკუნის ქართული საკათედრო ტაძრის შესახებ [10]. ყურადღებას იპყრობს, აგრეთვე, მის მიერ გამოქვეყნებული ხალხური ლეგენდები, თქმულებები, ეთნოგრაფიული ხასიათის არაერთი გამოკვლევა; ასევე მის არქივებში დაცული ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალების სიუხვე, რომელთა შეკრება-შეგროვებაში უდიდესია მკვლევრის დამსახურება. ის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ისტორიის კვლევისა და შესწავლის საქმეში არქეოლოგიურ, ეთნოგრაფიულ მასალებსა და ცნობებს.

ამგვარად, XIX-XX ს-ის მიჯნაზე ქართველი სამღვდელოების პროგრესულმა ნაწილმა თავისი სიტყვა თქვა ეროვნულ-საზოგადოებრივ და სამეცნიერო სარბიელზე. კირიონ ეპისკოპოსი საზოგადოების ამ ნაწილის თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო. XX ს-ის დასაწყისში ქართულ ავტოკეფალურ მოძრაობაში არსებულ ტაქტიკურ შეხედულებებს შორის კირიონ საძაგლიშვილის პოზიცია ერთ-ერთი ყველაზე მებრძოლი და აქტიური იყო. მისი მიზანი საქართველოს ეკლესიის მისიის აღორძინება გახლდათ, რაც ეროვნული ცნობიერების გაღვივების, კულტურის განვითარების, სახელმწიფოებრივი მთლიანობის განმტკიცების სამსახურში ეკლესიის აქტიურ და სისხლსავსე მოღვაწეობას ნიშნავდა. ამის პირობად კირიონ საძაგლიშვილს საქართველოს საეკლესიო და სახელმწიფოებრივი თავისუფლება ესახებოდა და იბრძოდა კიდევ მის მოსაპოვებლად. მღვდელმთავარი აქტიურად რეაგირებდა ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების თითქმის ყველა მტკივნეულ საკითხზე. მისი თვალსაწიერი მეტად ფართოა, გამოირჩევა საოცარი განსწავლულობითა და აზროვნების სიღრმით.

კირიონ საძაგლიშვილის საისტორიო შეხედულებების გაცნობა ადასტურებს, რომ იგი თავისი დროის თვალსაჩინო ქართველი მეცნიერი და ისტორიკოსია, განსაკუთრებით საეკლესიო ისტორიის დარგში. იგი შესანიშნავად იცნობდა და ფლობდა ისტორიოგრაფიაში არსებულ თავისი დროის უახლეს მეთოდოლოგიურ სისტემებს, წყაროთმცოდნეობით და ისტორიოგრაფიულ ბაზას. ფართო იყო მისი სამეცნიერო კონტაქტები არა მხოლოდ რუსეთში, მის ფარგლებს გარეთაც. მასთან თანამშრომლობდნენ ცნობილი მეცნიერები: ა. პალმიერი, გ. ბერმანი, ა. ჰარნაკი, ი. პალმოვი, ი. სოკოლოვი, ნ. გლუბოკოვსკი, ნ. ზაოზერსკი, ალ. ხახანაშვილი, ალ. ცაგარელი, მ. ჯანაშვილი, კ. კეკელიძე და სხვა. მთელი რიგი სამეცნიერო-საის-

ტორიო პრობლემები ეპისკოპოს კირიონს თავისი ეპოქის მიღწევების დონეზე ესმოდა, ხოლო მისი ზოგიერთი დაკვირვება და თვალსაზრისი თანამედროვე ისტორიოგრაფიის მიღწევებსაც პასუხობს.

კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის შეხედულებები სხვადასხვა საკითხზე დღესაც საოცრად აქტუალურია, ამიტომაც მის ნააზრევს სათანადო ყურადღება უნდა დაეთმოს ობიექტური შესწავლა-შეფასებით და დამსახურებული ადგილი მიეკუთვნოს ქართული საზოგადოებრივი და სამეცნიერო აზროვნების ისტორიაში.

დამონებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Г. Садзагелов-Ивериели, Последний эпизод из вековой борьбы православной Грузии с мусульманами шиитами, Пастырь, 1895, №23-24.
2. Е. К., Заслуги грузинского монашества и монастырей для отечественной церкви и общества, Тифлис, тип. М. Шарадзе, 1899.
3. Епископ Кирион, Двенадцативековая религиозная борьба православной Грузии с исламом, Тифлис, 1900.
4. Е. К., Церковно-политическое сношение Грузии с единоверной Россией, Духовный вестник Грузинского Экзархата, прибавление к №17 и 18, 1901.
5. Епископ Кирион, История Грузинской церкви и Экзархата за XIX столетия, Тифлис, 1901. აგრეთვე, საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1458, საქმე №56.
6. Харистикарная система и ея влияние на церковно-поземельные отношения в древней грузии, Вес Кавказ, Социально-экономический отдел, №1, 1903.
7. Кирион епископ Сухумский, Грузинский церковный вопрос; Что вынуждает грузин дабиваться возстановления своей церкви?; Какой Иверии дарована автокефалия в XI веке; Национальный принцип в церкви, Журналы заседании, Церковные ведомости, приложение к №47, 1906.
8. Е. К., Культурная роль Иверии в истории Руси, Тифлис, 1910.
9. Экспроприация церковных имении в Имеретии и Грузии, საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1458, საქ. №3.
10. ეპისკოპოსი კირიონი (საძაგლიშვილი), VI საუკუნის კათედრალური ქართული მონასტერი ტავრიდის ხერსონესში, 1911 (რუსულიდან

- თარგმანი ნ. ნათაძისა), საღვთისმეტყველო კრებული, №12, 1981. აგრეთვე, საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1458, საქ. №5.
11. მ. ჯანაშვილი, მისი უწმინდესობა კირიონი, ტფილისი, 1917.
 12. ივ. ჯავახიშვილი, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1919.
 13. ელ. აბრამიშვილი, კირიონ II პირადი საარქივო ფონდი, მრავალთავი, I წიგნი, 1971.
 14. ვ. გურგენიძე, კირიონ II, საღვთისმეტყველო კრებული, №6, 1981.
 15. ს. ვარდოსანიძე, კირიონ II, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, ოზურგეთი, 1994.
 16. რ. ბარამიძე, კირიონ II და ქართული ჰუმანიტარული მეცნიერება, „რანი ვართ ქართველნი“, №7-8, 1998.
 17. ხ. ქოქრაშვილი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ საძაგლიშვილის ბიოგრაფიის ზოგიერთი საკითხისათვის, „რელიგია“, №1-2-3, 1995.
 18. ხ. ქოქრაშვილი, ზოგიერთი ეპიზოდი ავტოკეფალური მოძრაობის ისტორიისათვის, „საქართველოს საპატრიარქო“, №1, 1999.
 19. ე. ბუბულაშვილი, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა და საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება, კრებულში: ქრისტიანობა საქართველოში (ისტორიულ-ეთნოლოგიური გამოკვლევები), თბილისი, 2000.
 20. ე. ბუბულაშვილი, კირიონ II-ის (საძაგლიშვილი) შემოქმედებითი მოღვაწეობის ისტორიიდან, ანალები, №2, 2000.
 21. ს. ვარდოსანიძე, ვერსიები კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II მკვლელობის შესახებ, წიგნში: მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1927 წლებში, თბილისი, 2000.
 22. ვ. კიკნაძე, სამარადისო შარავანდედი, კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის ცხოვრება და მოღვაწეობა, კრებულში: ქრისტიანობა საქართველოში, ისტორიულ-ეთნოლოგიური გამოკვლევები, თბილისი, 2000.
 23. ხ. ქოქრაშვილი, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II ფილოსოფიური შეხედულებანი, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები, 2000.
 24. ხ. ქოქრაშვილი, კირიონ II საისტორიო კვლევის მეთოდი, საისტორიო შტუდიები, თბილისის ილია ჭავჭავაძის სახლობის ენისა და კულტურის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, საქართველოს ისტორიის კათედრის შრომათა კრებული, №2, 2001.
 25. ქოქრაშვილი ხათუნა, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატ-

- რიარქის კირიონ II ეროვნულ-საზოგადოებრივი და საისტორიო შეხედულებანი, დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი, თბილისი, 2001.
26. ბ. ქოქრაშვილი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი და ქართველი სამღვდელთა (1905-1913 წწ.), საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები, VII, 2004.
 27. ბ. ქოქრაშვილი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი რუსეთის უწმინდეს სინოდში, საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები, VIII, 2005.
 28. ნმიდა მღვდელმონაშე კირიონ II (საძაგლიშვილი) და აფხაზეთი, შემდგ. რედ. ჯემალ გამახარია, თბილისი, 2006.
 29. ბ. ქოქრაშვილი, ქართული საეკლესიო ისტორიოგრაფიის ძირითადი ტენდენციები (XIX ს-ის ბოლო-XX ს-ის დასაწყისი), ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №1, 2007.
 30. ბ. ქოქრაშვილი, საქართველოს ისტორიის პრობლემატიკა კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის ნააზრევში, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №2 (4), 2008.
 31. ბ. ქოქრაშვილი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის ეროვნული და საზოგადოებრივი პოზიცია, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №1 (3), 2008.
 32. ბ. ქოქრაშვილი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II – როგორც არქეოგრაფი და წყაროთმცოდნე, კრებულში: ფილიპე გოგიჩაიშვილის სახელობის იურიდიულ-ეკონომიკური ინსტიტუტი, „სამეცნიერო შრომების კრებული“, I, 2008.
 33. ვ. კიკნაძე, ეროვნული და საკაცობრიო პრობლემატიკა XIX ს. ქართველი სასულიერო მოღვაწეების შემოქმედებაში, ეპისკოპოსები: გაბრიელ ქიქოძე, კირიონ საძაგლიშვილი, პეტრე კონჭოშვილი, ღვთისმეტყველების კანდიდატი მიხეილ საბინინი, თბილისი, 2009.
 34. ბ. ქოქრაშვილი, ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ საქართველოს ეკლესიის ეროვნული მისიის შესახებ, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №2 (17), 2015.
 35. Материалы об убийстве Экзарха Грузии Никона (Софийский) и некоторые вопросы церковной истории (1908-1913), Сборник составили Джемал Гамахария и Татьяна Ерохина, Исследованием, комментариями и указателем снабдил Джемал Гамахария, Тбилиси, Рязань, 2016.

**Main Aspects of the Scientific Activities of Catholicos-Patriarch of
Georgia Kirion II (dedicated to 100th anniversary of his death)**

Summary

Society knows Kirion (in public life Giorgi) Sadzaglishvili as a prominent public and church figure, one of the leaders of the autocephaly movement. In 17 September 1917 the meeting of the whole Georgian Church elected as the first Catholicos-Patriarch of the Church which had recovered the autocephaly and called him Kirion II. Unfortunately, he soon became the victim of intrigue. On 26 June, 1918 Kirion II was found dead in Martkopi Monastery. This terrific murder has been covered in obscurity till today. On October 17, 2002 the martyred Catholicos Patriarch of All Georgia, Kirion II was declared a saint by the Holy Synod of the Georgian Church. The work is dedicated to the 100th anniversary of the death of the Catholicos-Patriarch of Georgia, Kirion II. On the basis of analysis of archival material and literature, the main aspects of portrait of Kirion (Giorgi) Sadzaglishvili as a public and religious figure are shown; his publicistic and scientific heritage is estimated.

The world outlook for Kirion Sadzaglishvili is Christian religion. According to his understanding of the relationship between religion, science and philosophy, he is a free thinker of his time. Kirion believes that the criteria for human progress are the following: the liberation of the cognition process from the bureaucracy, the pursuit of education and the science, the use of the knowledge for the sake of the society, harmonious understanding of material and idea in the knowledge of the world, moral purpose of science. All this is closely linked to the idea of absolute value of a human being. Recognizing the principle of universal love and equality in the relations between individuals and God is the best expression of the humanity of Kirion. The strong, free state is Kirion Sadzaglishvili's state ideology and the guarantor of human dignity. The priority of the formation of state ideology is morality, consequently he imposes a responsible mission

to the church as a moral facilitator of the nation. Kirion Sadzaglishvili considered the nation as a complete body, super-class unity and encouraged the idea of consolidating national forces; the defense and preservation of language, study of the history of the country, protection of religion, cultural heritage, education were considered as a means of development in small, conquered and militant nations.

Kirion's aim was to strengthen Georgia's religious and state integrity, for which he always struggled. The result was the persecution which he suffered from the authority of the Russian Empire. Bishop Kirion was one of the practical leaders of the restoration of autocephaly of the Georgian Church. During 1905-1906 years, in his speeches at the Holy Synod sessions, he introduced the historical, canonical, legal and practical basics for the restoration of autocephaly of Georgia. Kirion Sadzaglishvili's position on the release of Georgian Church was one of the most effective and active phenomenon among Georgian autocephalists. Autocephalous movement was concluded successfully on March 12, 1917 with the act of restoring the autocephaly of the Georgian Church. In the first epistles of the Catholicos-Patriarch Kirion II, elected as the head of the Church, the Action Plan of the Georgian Church was announced: Implementation of territorial principles of autocephaly of Georgian Church, unification of the disrupted union between the church and the congregation as a result of Russian church policy, restoration and protection of statehood, settlement of inter-ethnic relations between Caucasian peoples, advancing the cultural and educational level of the nation.

According to Kirion (Giorgi) Sadzaglishvili's historical views, he is a prominent Georgian scholar and historian of his time, especially in the field of religious history. He was familiar with and mastered the latest methodological systems of his time, source study and historiography basis. His archaeographical work was fruitful, finding, preserving, and studying antiquities, in the methodological processing of religious history. He had broad scientific contacts not only in Russia but outside its borders as well. Famous scientists collaborated with him: A. Palmyre, G. Bermann, A. Harnack, I. Palmov, I. Sokolov, N. Glubokovsky, N. Zaozerski, Al. Khakhanashvili, Al. Tsagareli, M. Janashvili, K. Kekelidze and others. His famous works include: „Двенадцативековая религиозная борьба православной Грузии с исламом“ („Twelve centuries-old religious

struggle of the Orthodox Georgia against Islam“), „История Грузинской церкви и Экзархата за XIX столетия“ („History of the Georgian Church and the Exarchate in the XIX century“), „Церковно-политическое сношение Грузии с единоверной Россией“ („Church-political intercourse of Georgia with Russia of the same faith“), „Харистикарная система и ея влияние на церковно-поземельныя отношения в древней грузии“ („The beneficiary system and its influence on the church-land relations in ancient Georgia“), „Культурная роль Иверии в истории Руси“ („The cultural role of Iberia in the history of Russia“), etc.

Kirion Sadzaglishvili's research subject matter, understanding of the problems is close to the "Cultural-Historical" school traditions. He shares the theological concepts of the place and role of Christianity in the history of Georgia; At the beginning of scientific activity, the level of development of the Georgian Church's historiography was defined and the periodization of the history of the Georgian Church was developed; He was one of the first persons who raised the issue about the fundamental and systematic studies of the religious history of Georgia; He tried to discuss Georgia's religious history in the context of the history of Christianity and world history. His concept about the cultural-religious influence and role of big nations on small nations is noteworthy in terms of the Georgian-Russian cultural interaction. The scientist confirms the significant religious and cultural impact on the newly converted Russia on the part of Georgia. According to its historical concept, following the fall of Byzantine Empire, Georgia has actually carried out the function of protecting the Orthodox Church, thus sacrificing all its vital energy.

Kirion Sadzaglishvili was aware of a number of scientific-historical problems relevant to his epoch, and some of his viewpoints and ideas react to the achievements of modern historiography and are still actual today.